

UZROČNI DUALIZAM: STARI PROBLEM ZA NOVU TEORIJU

Glavni problem za protivčinjeničku teoriju uzročnosti predstavljaju takozvani slučajevi redundantne uzročnosti. Da bi taj problem rešio, Ned Hol je formulisao uzročni dualizam, koji deli uzročnost na dva pojma: pojam zavisnosti i pojam produkovanje. Na ovaj način, zahvaljujući ovom teorijskom manevru, unutrašnja napetost između istovremenih zahteva za intrinzičnost i ekstrinzičnost uzročne relacije izgleda da je razrešena. U radu nastojim da pokažem da pomenuti teorijski manevar ne rešava problem kojim je motivisan, već jedino taj problem premešta na jednu drugu grupu slučajeva uzročnosti. Preciznije, pomoću analize poznatih protivprimera za Holovu teoriju pokušaću da pokažem da je problem koji srećemo povodom takozvanih mešovityh slučajeva uzročnosti strukturalno identičan problemu koji smo ranije imali sa slučajevima redundantne uzročnosti.

Ključne reči: protivčinjenička teorija uzročnosti, uzročni pluralizam, intrinzičnost, redundantna uzročnost, uzročni proces.

1. Uvod: predmet i plan rada

Predmet ovog rada je kritika jedne savremene teorije uzročnog govora. Konkretnije, ovaj rad tiče se jednog imanentnog problema za Holov (Ned Hall) uzročni dualizam. Nasuprot sâmom Holu, koji je svestan ovog potencijalnog prigovora, i koji ne smatra taj problem centralnim niti posebno opasnim po svoju teoriju, braniću tezu da je dati problem suštinski povezan sa motivacijom za uzročni dualizam, i sa načinom na koji je ta teorija izgrađena. Još određenije, u radu ću zastupati stav da je taj problem inherentan teorijskom manevru koji je Hol izveo prilikom konstrukcije svoje teorije, te da je stoga za nju nerešiv.

Centralni element Holove teorije, i isto tako teorija od čije kritike on polazi prilikom izgradnje svoje, jeste Luisova (David Lewis) protivčinjenička analiza uzročnosti. Problemi te teorije sa slučajevima redundantne uzročnosti predstavljaju početnu tačku Holovog projekta. Zbog toga ću u radu prvo ukratko izložiti Luisovu teoriju uzročnosti, zatim pomenute slučajeve sa kojima ona, prema Holovom mišljenju i mišljenju velikog dela teoretičara uzročnosti, ne uspeva da se izbori. Sagledavanje dobrih i loših strana Luisove teorije će nas odvesti do tipologizacije slučajeva uzročnosti. Upravo na tom mestu najbolje se vidi motivacija za odustajanje od monističke teorije uzročnosti, te za zastupanje uzročnog dualizma. U nastavku ću

¹nmilan.jovanovic@filozofski.rs

izložiti osnovne postavke Holove dualističke teorije uzročnosti. Naposletku, okrenuću se takozvanim kombinovanim slučajevima, čije postojanje je bilo moguće anticipirati i prilikom ranije sprovedene tipologizacije, a koji, nastojaću da pokažem, predstavljaju veliki izazov za Holovo gledište. Najveći deo argumentacije u prilog toj tezi, samim tim i težište rada, nalaziće se u samom razotkrivanju dualističkog manevra za kojim je Hol posegao, a koji njegovu poziciju zatim obavezuje na pomenute probleme.

2. Luisova protivčinjenička teorija uzročnosti

Prva nejasnoća koju moramo otkloniti je pitanje – o kojoj Luisovoj teoriji je reč. Uobičajeno je već da govorimo o dvema teorijama: 1) *starijoj protivčinjeničkoj teoriji uzročnosti*, koja je prezentovana prvi put u tekstu „Causation“ (Lewis, 1973b) a potom dopunjena, doradena i unekoliko modifikovana u nekim drugim tekstovima (Lewis, 1986b); i 2) *teoriji uzročnog uticaja*, koja je izložena u kasnijem tekstu „Causation as Influence“ (Lewis, 2000) i koju je Luis ponudio kao svoju novu i bolju teoriju. Za Holu, pa samim tim i za temu ovog rada, važnija je poslednja verzija ranije teorije (iz 1986. iz teksta „Postscripts to Causation“).

Ono što je zajedničko obema Luisovim teorijama je da predstavljaju teorije uzročnog govora koje se tiču singularnih uzročnih relacija među aktualnim događajima. Okrećemo se Luisovoj starijoj protivčinjeničkoj teoriji koja čini osnovu Holove analize.

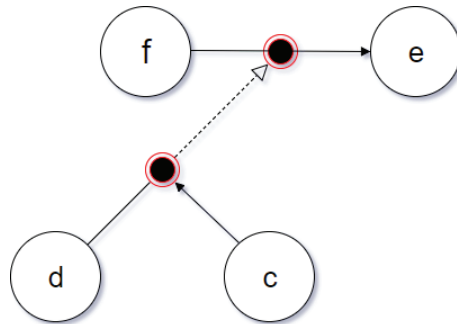
U svojoj starijoj teoriji uzročnosti Luis uzročne tvrdnje analizira pomoću pojma protivčinjeničke zavisnosti među aktualnim događajima. Pojednostavljeno: reći ćemo da događaj *c* uzrokuje događaj *e* akko događaj *e* uzročno zavisi od događaja *c*. Naravno, centralno je sada kako analiziramo uzročnu zavisnost između događaja. Uzročna zavisnost između događaja zapravo je protivčinjenička zavisnost između odgovarajućih tvrdnji o događanju tih događaja. Drugim rečima *e* uzročno zavisi od *c* akko je istinit odgovarajući protivčinjenički kondicional „da se nije dogodilo *c*, događaj *e* se ne bi dogodio“. Taj kondicional kraće pišemo ovako $\sim C \rightarrow \sim E$, gde *C* označava iskaz: događaj *c* se dogodio, a *E* označava iskaz: događaj *e* se dogodio, simbol „ \sim “ se, uobičajeno, koristi kao negacija, a simbol „ \rightarrow “ ćemo ovde koristiti kao veznik za protivčinjeničke kondicionale.² Dakle, kada tvrdimo uzročnu vezu između aktualnih događaja mi zapravo tvrdimo da je istinit odgovarajući protivčinjenički kondicional.

Ipak, Luis daje još nekoliko ograničenja. Prvo, događaji moraju biti međusobno različiti, i to tako da nisu identični, niti je jedan deo drugog. Zatim, ne moraju uzrok i

² U pitanju je specifična vrsta kondicionala običnog jezika, u pogodbenom načinu, forme: „da *A* nije bilo slučaj, *B* ne bi bilo slučaj“. Problem semantike ovih kondicionala poznat je filozofski problem koji postao vrlo zastupljen u literaturi upravo početkom 70tih godina prošlog veka. Kako bi napravio neophodne osnove za svoju teoriju uzročnosti, Luis je pre njenog objavljivanja objavio upravo knjigu o protivčinjeničkim kondicionalima (Lewis, 1973a). U literaturi se za ove kondicionale često koristi strelica sa kvadratom, ili simbol nalik matematičkom znaku „veće“. Iz tehničkih razloga ovde je odabrana obična strelica.

posledica uvek biti protivčinjenički zavisni, to će nekad biti slučaj a nekad neće. Ono što je za uzročnu relaciju nužno je to da postoji *lanac protivčinjeničkih zavisnosti od uzroka do posledice*. Dakle, prema Luisovoj protivčinjeničkoj teoriji uzročnosti događaj *c* uzrokuje događaj *e* akko su *c* i *e* aktualni, međusobno različiti događaji, i postoji lanac (od jednog ili više koraka) protivčinjeničkih zavisnosti između uzroka i posledice. Time je data stara teorija.

Na primer, kada bela kugla udari crnu, i crna uđe u srednju rupu, kažemo da je odgovarajuće kretanje bele i njen udarac u crnu uzrok ulaska crne kugle u rupu, zato što – da nije bilo tog kretanja bele i njenog udarca, crna ne bi ušla u rupu, tj. i dalje bi bila na bilijarskom stolu.



Slika 1

Krugovi označavaju događaje, pune linije sa strelicama – uzrokovanje, isprekidana linija označava potencijalni uzročni uticaj koji je sprečen, a crne tačke označavaju inhibiranje, tj. sprečavanje ili prekidanje neke uzročne veze.

Po sredi je, dakle, jedna reduktivna definicija uzročnosti (ili pre: definicija uzročnog faktora)³ koja uzročnost analizira preko pojma zavisnosti, koji se dalje analizira preko kondicionala (čija, pak, analiza nije data u uzročnim terminima, tako da nema cirkularnosti). Zahvaljujući tome, ova teorija ne obavezuje se na to da je uzročnost relacija suštinski određena kao nekakav fizički proces ili prenos nekog fizičkog svojstva, pa stoga ni takva da zahteva fizički kontakt između uzroka i posledice ili neprekinut lanac tih kontakata.

Ova osobina *teorija zavisnosti* (nasuprot *teorijama procesa*)⁴ omogućava im da lako prepoznaju kao uzroke i slučajeve takozvane negativne uzročnosti – što je, prema rasprostranjenom mišljenju, poželjan rezultat za jednu adekvatnu teoriju uzročnog govora (budući da takve slučajeve u običnom govoru – ali i u moralnom i

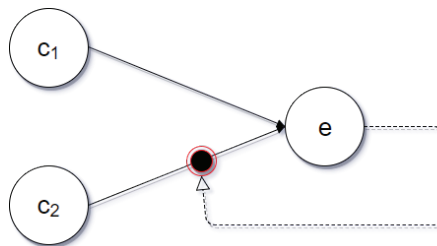
³ Luisova teorija nije usmerena na to da odredi *pravi* uzrok, jer nema dileme da je to pitanje duboko pragmatički i/ili normativno. Nasuprot Luis kaže kako je njegova teorija, kao i mnoge druge teorije uzročnog govora, usmerena na to da odredi koje uslove mora nešto da zadovolji da bi se kvalifikovalo za taj skup uzroka iz kojih u datom kontekstu izdvojimo *onaj pravi*.

⁴ U pitanju je već uobičajena podela među savremenim teorijama uzročnosti. U teorije procesa ubrajaju se teorije Aronsona (Jerold Aronson, 1971), Fera (David Fair, 1979), Salmona (Wesley Salmon, 1984), Daua (Phil Dowe, 2000) i drugih čije teorije suštinski karakterišu uzročnost kao nekakav proces, transfer ili prenos nekog (fizičkog ili metafizičkog) svojstva (energije, impulsa, *markera*...). Jednom teorijom zavisnosti se upravo bavimo, nasuprot tome.

pravnom diskursu, biologiji i medicini i drugde – bez oklevanja izražavamo uzročnim lokucijama). U negativnu uzročnost, odnosno uzročnost izostankom veze, ubrajamo slučajeve uzrokovanja odsustvom (npr. „njen nedolazak pokvario je raspoloženje na žurci“, „izostanak kiše uzrokovao je slab prinos“) kao i slučajeve dvostruke prevencije. „Uzrok nesreće je što je neko sklonio znak za nagli prekid puta“ ili „došlo je do pregrevanja procesora jer je otkazao uređaj za njegovo hlađenje“ – primeri su dvostruke prevencije (vid. sliku 1), jer dele zajedničku strukturu: neki aktualni događaj *c* sprečio je neki događaj *d* da spreči nastanak događaja *e*, i time je *c* zapravo doprinelo da se dogodi *e*, što često izražavamo tipičnim uzročnim tvrdnjama.

U oba ova slučaja negativne uzročnosti zadovoljen je uslov dat Luisovom teorijom: da nije bilo njenog nedolaska (tj. da je bilo njenog dolaska) raspoloženje se ne bi pokvarilo. Isto tako, da uređaj za hlađenje na datom računaru nije otkazao, ne bi se dogodilo ni pregrevanje procesora. Stoga, prema ovoj teoriji (i drugim teorijama zavisnosti), dati događaji jesu uroci datih posledica – što je, kako se čini, željeni rezultat.

Ozbiljan problem za teoriju, ipak, predstavlja jedna druga grupa slučajeva, koju zovemo kasnim predupređivanjem (eng. late preemption). Zamislimo dvoje prijatelja: Suzi i Bilija, koji oboje bacaju, skoro istovremeno, kamen ka izlogu. Suzin kamen malo brže putuje i lomi izlog prvi, a odmah nakon njenog kamena kroz slomljen okvir izloga proleće i Bilijev kamen. Da kojim slučajem nije bilo Suzinog kamena, Bilijev kamen bi slomio izlog na (pretpostavimo) relativno sličan način.



Slika 2

Krugovi označavaju događaje, pune linije sa strelicama – uzrokovanje, isprekidana linija sada ukazuje na vezu između događanja posledice i inhibiranja, tj. onemogućavanja rezervnog uzroka da izazove posledicu. Crna tačka označava mesto prekida tog rezervnog lanca.

Iako nam je očigledno da je Suzino bacanje kamena uzrok lomljenja stakla, a Bilijevo bacanje nije, već je samo rezerva, ipak, što se Luisove teorije tiče, nema uzročne zavisnosti između Suzinog bacanja kamena i date posledice. Naprosto, kondicional „da Suzi nije bacila kamen, izlog se ne bi slomio“ nije istinit, budući da bi se izlog ipak slomio, jer bi ga slomio Bilijev kamen (vid. sliku 2). Budući da nema zavisnosti (niti lanca zavisnosti) Luisova teorija ne prepoznaje niti jedno od ova dva bacanja kamena kao uzrok lomljenja izloga. Štaviše, ona ne prepoznaje nikakvu asimetriju među njima, iako je ona intuitivno sasvim očigledna.

Dejvid Luis je uvideo ovaj problem, međutim, njegovi brojni pokušaji da ga reši, sudeći prema širokom konsenzusu među teoretičarima uzročnosti, nisu uspeli.⁵ Slučajevi kasnog predupređivanja ostali su najveći i izgleda nerešivi problem za protivčinjeničku teoriju uzročnosti.

Čini se da je i sâma ideja redundantne uzročnosti u direktnoj koliziji sa osnovnom idejom svih teorija zavisnosti: da je uzročnost suštinski zavisnost. Vrlo je intuitivno da je asimetrija koju ovde primećujemo između Suzinog i Bilijevog bacanja kamena vezana za to da postoji nekakav *proces* koji vodi od Suzinog bacanja kamena do lomljenja stakla. Uzrok i posledica su povezani fizički, imamo neprekinuti (kontinuirani) niz stanja koji omogućava da se nekakva svojstva bacanja kamena (momentum, energija, sila...) prenesu na samo staklo i dovedu do lomljenja. Ništa od toga ne može se reći za Bilijev kamen. Zato Suzino bacanje jeste uzrok, a Bilijevo nije. Nasuprot osnovne teze teorija zavisnosti, lekcija iz ovih redundantnih slučajeva je da *uzročna relacija ne može biti puka zavisnost, već da ona zahteva tretman karakterističan za teorije uzročnog procesa.*

3. Tri grupe slučajeva uzročnosti

Ovo nas stavlja u dobru poziciju da prepoznamo tri grupe tipičnih slučajeva uzročnosti koje bi neka adekvatna teorija uzročnog govora morala da obuhvati. A) Nekontroverzni slučajevi uzročnosti: u koje spadaju najobičniji slučajevi, bez događaja koji su suštinski odsustva, bez prekida u lancu događaja od uzroka do posledice (tj. bez dvostruke prevencije) i bez redundantnosti. B) Slučajevi negativne uzročnosti: u koje ubrajamo slučajeve uzrokovanja odsustvom i slučajeve dvostruke prevencije. C) Slučajevi redundantne uzročnosti: u koje spadaju slučajevi kasnog predupređivanja (ali i drugi: overdeterminisanosti, nadjačavanja (eng. *trumping*), i drugi kojima se ovde nećemo baviti).

Pored teorija zavisnosti, imamo, kao što je pomenuto, metafizičke teorije uzročnosti, za koje je uzročnost suštinski vezana za pojam procesa, i koje u principu ne mogu obuhvatati slučajeve negativne uzročnosti. Dakle, jedna uspešna metafizička teorija uzročnosti mogla bi obuhvatati slučajeve navedene pod A i C, ali nikako i one pod B.

S druge strane, sada možemo u terminima ove podele preciznije izraziti pominjane prednosti i mane i teorija zavisnosti. Naime, dok su u načelu adekvatne za nekontroverzne slučajeve i slučajeve negativne uzročnosti, sasvim je jasno da teorije zavisnosti (uključujući i Luisove teorije uzročnosti), i na nivou dublje analize njihove osnovne ideje, ali i uvidom u konkretne prigovore koji su takvim teorijama upućivani od njihovog formulisanja, ne mogu na zadovoljavajući način objasniti slučajeve redundantne uzročnosti.

⁵ Od tri rešenja koja je ponudio ili podrazumevao, dva je odbacio sâm tokom rada na usavršavanju teorije. Treće rešenje je zapravo otvorilo put novoj teoriji – teoriji uticaja. Ipak, veliki je broj kritičara koji misle da ni nova teorija ne rešava bolje ove problematične slučajeve (vid. npr. Bigaj 2012, Kwart 2001).

Dve su važne opaske povodom upravo izloženog problema. Prvo: ukoliko od adekvatne teorije uzročnosti želimo da obuhvati sve tri grupe slučajeva, koje u tom duhu i koristimo kroz istoriju filozofije kao tzv. test slučajeve za rivalske teorije, onda se nalazimo pred vrlo obeshrabrujućom dijagnozom koja kaže da su obe grupe teorija koje su ovde izložene – nužno preuske (vid. sliku 3). Štaviše, svojstva koja relacija uzročnosti mora imati da bi odgovarala obema ovim teorijama međusobno su isključiva – pa je nezamislivo neko objedinjujuće rešenje.

Drugo: da stvar bude gora, nije samo po sebi jasno kako bi se teorije procesa, koje su formulisane kao teorije o uzročnoj relaciji i tome kakva je ona u fizičkoj ili metafizičkoj realnosti, mogle adekvatno preformulisati u jezik teorija uzročnog govora, kakvim se ovde bavimo. I jedna i druga primedba predstavljaju izazov projektu izgradnje jedne adekvatne teorije uzročnog govora.



Slika 3

Nekoliko je mogućih stavova prema problemu koji smo upravo opisali. Moguće je nastupiti sa jako restriktivnim pojmom uzročnosti i naprosto negirati da je „teritorija“ kojoj treba da odgovara mapa – u vidu teorije – takva kakvom je predstavljena. Iako je u principu moguće tako nastupiti sa obe strane, takvi pristupi postoje ipak samo sa strane teoretičara procesa (iz razloga koji nisu tako kontroverzni). Pravi primer takvog pristupa imamo kod Bibi (Helen Beebee) koja klasu slučajeva ovde označenih kao negativna uzročnost ne smatra uzročnošću (Beebee, 2004). Naš osećaj da ti slučajevi jesu instance uzročnosti ona obrazlaže tvrdnjom da je tu po sredi nerazlikovanje uzročnosti i uzročnog objašnjenja. Primeri dvostruke prevencije, kao i primeri u kojima se pozivamo na neka nedogađanja, a pri tome koristimo uzročne lokucije, samo su primeri uzročnog objašnjenja, prema Bibi, a ne dokazi da ove slučajeve zaista treba posmatrati kao uzročnost. Unekoliko sličan manevar primenjuje i Fil Dau (Phil Dowe), kada teorijski obrazlaže ove slučajeve negativne uzročnosti kao „kvaziuzročnost“ ili naprosto „prevenciju“, koja takođe nije prava uzročnost (Dowe, 2010, 2004).

Procena ubedljivosti ovog pristupa uvodi nas u nekoliko ozbiljnih problema vezanih za: a) samu analizu jezika o negativnoj uzročnosti, b) ulogu uzročnih tvrdnji u različitim disciplinama, i filozofski možda najkompleksniji problem, c) *dublje* pitanje šta je uzročnost i šta je uopšte cilj jedne filozofske teorije uzročnosti.

Ostavljajući po strani prva dva pitanja, okrenimo se samo nakratko trećem. Ovakva fundamentalna pitanja za neku disciplinu gotovo uvek su u formi Eutifronove

dileme (iz poznatog Platonovog dijaloga). Šta želimo da teorija uzročnosti prepozna kao uzročnost, tj. da prizna za uzročnost. Da bismo na to odgovorili moramo već da znamo šta je uzročnost. Ali da bismo znali, neophodna nam je dobra teorija koja će nam dati odgovor u nejasnim slučajevima. Jedini način da se izađe iz ovog rđavog kruga je da se insistira, donekle u duhu pitanja pod b, na funkcijama koje uzročne tvrdnje i znanje povezano sa njima imaju u različitim domenima upotrebe. Hvatajući se u koštac upravo sa ovim problemom, Džon Vilijamson (Jon Williamson) argumentuje kako su dve suštinske odlike uzročnosti zapravo dve njene epistemičke funkcije: inferencijalna i eksplanatorna (Williamson, 2006, 75–9). U vezi sa tim funkcijama su različiti aspekti uzročnosti koje različite teorije naglašavaju – predviđanje, manipulacija, intervencija, odgovornost... Problem za olako odbacivanje negativne uzročnosti nalazi se u tome što prema svim ovim kriterijumima ona prolazi kao uzročnost.

Naravno, ovo ne treba uzeti kao da pokazuje eventualnu neubedljivost pomenutih pristupa, već u najboljem slučaju kao to da ima smisla razmotriti i pristupe koji ne računaju na jako preteorijski obojen pojam uzročnosti, i koji se ne obavezuju na jake redukcionističke pretpostavke.

4. Uzročni dualizam

Takav pristup imamo u Holovom uzročnom dualizmu. U svom radu (Hall, 2004), u kojem formuliše ovu teoriju, Hol adresira oba pomenuta problema u vezi sa slikom 3. Holova pozicija suštinski se oslanja na tvrdnju da sve tri grupe slučajeva uzročnosti moraju biti obuhvaćene adekvatnom teorijom uzročnog govora. U prilog tome Hol se poziva na jezičke prakse, kao presudne (upravo) prilikom konstruisanja teorije uzročnog govora. Jedan od važnih Holovih argumenata u prilog očuvanju slučajeva negativne uzročnosti, polazi od poznatih Šaferovih (Jonathan Schaffer) primera tzv. *prikrivenih* slučajeva negativne uzročnosti (Schaffer, 2000),⁶ nastavlja sa slučajevima „crne kutije“ da bi na kraju poentirao ukazivanjem na odsustvo objektivne razlike između ovih tipova uzročnosti i nekontroverznih slučajeva. Po Holu, po sredi je deskriptivni okvir koji omogućava ovu distinkciju, a ne neko objektivno realno svojstvo.

Druga ranije pomenuta primedba otvara potpuno drugačiji problem za Hola. Imamo dve grupe teorija koje se na neki način dopunjuju, ali one su potpuno raznovrsne, po svojim metodama, pretpostavkama i, najvažnije, ciljevima. Ako želimo teoriju uzročnog govora koja uspeva da inkorporira i slučajeve redundantne uzročnosti, tako što će „prepisati“ nešto od metafizičkih teorija – otvoreno je pitanje kako će to „prepisivanje“ izgledati, budući da metafizičke teorije uzročnosti nisu formulisane u jeziku *istinitosnih uslova za uzročne tvrdnje*, što je, naravno, glavni cilj

⁶ Slučaj na kojem Šafer ovo demonstrira je slučaj pucanja iz pištolja. Slučaj koji deluje kao tipičan slučaj uzročnog procesa, u osnovi je primer dvostruke prevencije – što je tip negativne uzročnosti (vid. Schaffer, 2000).

teorija uzročnog govora. Dakle, ako bismo da iskoristimo dobre strane metafizičkih teorija, biće nam potreban nekakav pandan tim teorijama koji je saobrazan ciljevima teorije uzročnog govora. Te metafizičke intuicije bi trebalo pretvoriti u semantičke kriterijume i tako ih pridodati teoriji koja je suštinski pojmovna analiza, a ne analiza ontoloških ili fizičkih svojstava uzročne relacije. Holova prva intervencija, koja je otvorila put njegovom uzročnom dualizmu, upravo se sastoji u prepoznavanju Mekijeve teorije (John Mackie) kao takvog pandana (vid. Hall, 2006, 91–2).

Do sada smo, pripremajući teren za uzročni dualizam, uradili sledeće: ukazali na polje koje treba da obuhvati jedna teorija uzročnosti, skicirali argumente o neadekvatnosti teorija iz obe grupe: metafizičkih i teorija uzročnog govora, zatim najavili pokušaj „mirenja“ ove dve grupe teorija, i s tim u vezi uveli Mekijevu teoriju kao pandan metafizičkim teorijama koja ipak može naći svoje mesto unutar teorije uzročnog govora. Međutim, ovo poslednje otvara jedno važno pitanje. Mekijeva teorija uzročnosti (Mackie, 1965), poznata pod imenom „INUS teorija“,⁷ klasičan je primer hjumovskih teorija uzročnosti, i u ranijoj podeli bi spadala u teoriju zavisnosti. Nismo li onda prebrzo, zbog empirijskih podataka o neuspešnosti teorija zavisnosti, njima olako uskratili pravo da ikada mogu uspeti? Ako Holova rekonfiguracija Mekijeve analize (ponuđena u: Hall, 2004, 258–265) uspeva da na zadovoljavajući način obuhvati i slučajeve redundantne uzročnosti, zašto bismo: a) teorije zavisnosti proglasili *a priori* nesposobnim da se izbore sa slučajevima redundantne uzročnosti; i važnije b) odustali od ideala monističke teorije uzročnosti?

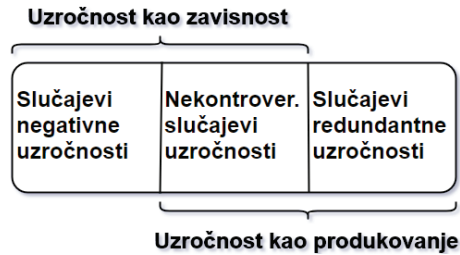
Odgovor na oba ova pitanja sadržan je u tome da su svojstva koja relacija uzročnosti (ekstenzionalno određena skupom svih onih ranije pominjanih grupa slučajeva) mora da ispunjava – međusobno isključiva. Preciznije rečeno, da bi teorija davala dobre odgovore povodom slučajeva redundantne uzročnosti ona se *mora* oslanjati na tezu da je *uzročnost intrinzična relacija*. To je važno otkriće kasnije verzije Luisove ranije teorije (Lewis, 1986, str. 204–6). Teza o intrinzičnosti nije prirodno sadržana u protivčinjeničkoj teoriji uzročnosti (niti u drugim savremenim teorijama zavisnosti),⁸ već je u nju uvedena u tom Luisovom *Postskriptu*, takoreći, preskriptivno – kao dodatni propisani uslov.

S druge strane, da bi teorija davala dobre odgovore u slučajevima negativne uzročnosti, ona mora podrazumevati da je uzročnost ekstrinzična, da se ona ne tiče samo događaja datog regiona i prirodnih zakona koji u njemu vladaju, te da to da li je neki odnos dva događaja uzročni zavisi i od okolnosti, od drugih događaja, koji su za njih i taj region spoljašnji. Ovo je vrlo očigledno za slučajeve dvostruke prevencije (zbog koji Luis napušta ideju o intrinzičnosti; Lewis 2004), ali važi i za uzrokovanje odsustvom, kao što je Hol pokazao (Hall, 2004, 249–52).

⁷ Engleska skraćenica koja stoji za „Insufficient but Necessary parts of a condition which is itself Unnecessary but Sufficient“, što je lajtmotiv Mekijeve određena uzroka. Naime, u prevodu, uzrok je „nedovoljni ali neophodni deo skupa uslova, koji nisu neophodni ali su dovoljni“ za posledicu.

⁸ S druge strane, metafizičke teorije uzročnosti, listom, uzročnost vide kao intrinzičnu relaciju – čak i kada to ne naglašavaju. Ako je uzročnost određena kao proces, transfer nekog svojstva ili mehanizam, onda se ona očigledno tiče samo dešavanja u tom konkretnom regionu i prirodnih zakona koji tu vladaju – što je neformalno određenje intrinzičnosti.

U najkraćem, da bi bila adekvatna, da bi obuhvatala sve tipove uzročnih relacija, teorija uzročnog govora mora odrediti uzročnost *i kao intrinzičnu i kao ekstrinzičnu*. Suočen s ovim problemom, Hol preuzima pominjani *teorijski manevar* i odlučuje se za dualističko rešenje u uzročnoj teoriji.



Slika 4

Dva su pojma uzročnost, prema Holu: *uzročnost kao zavisnost* i *uzročnost kao produkovanje*. To je jedini način da uzročnost ima međusobno isključiva svojstva, a da nije u sebi protivurečan i neinteligibilan pojam. Efektivnost ovog rešenja ogleda se upravo u tome što je ranije pomenutu podelu među tipovima uzročnih teorija, kojoj odgovora podeli na tri grupe slučajeva uzročnosti (gde je jedna grupa *zajednička*), i kojoj takođe odgovora nerazrešiva napetost između teza o intrinzičnosti i ekstrinzičnosti uzročnosti – teorijski zahvatilo kao podelu između *dva pojma uzroka* (vid. sliku 4). Time je razrešena pomenuta aporija. Mi te pojmove pokrивamo istim terminom i samo smo u specifičnim slučajevima potpuno svesni njihove razlike. Zato, ono što nazivamo uzrokom nekad podrazumeva intrinzičnu relaciju (tada koristimo pojam uzroka kao produkovanja) a nekad uzročnost pripisujemo slučajevima koji su očigledno primeri ekstrinzične relacije (tada se ispod uzročnih lokucija krije pojam uzrokovanja kao zavisnosti).

Što se same formalno-semantičke analize ovih pojmovi tiče, ona je već najavljena. Uzrokovanje kao zavisnost Hol analizira potpuno u terminima (ovde predstavljene verzije) Luisove teorije. Uzrokovanje kao produkovanje je analizirano preko jedne vrlo kompleksne adaptacije Mekijeve teorije regularnosti. Taj drugi pojam uzročnosti, analiziran je tako da se u okviru date semantičke analize fiksira intrinzičnost uzročnosti, postojanje i kontinuiranost (neprekinutost) uzročnog procesa. Biti uzrok, u ovom smislu, znači da postoji proces koji vodi od tog događaja do posledice, bez na obzira na to da li posledica protivčinjenički zavisi od tog događaja.

Ne ulazeći u tehničke detalje tih analiza, okrećemo se jednom značajnom problemu za upravo izloženi uzročni dualizam.

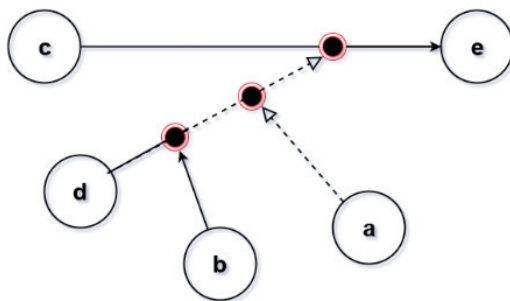
5. Problem za uzročni dualizam

Žrtvovanjem ideala monističke teorije, tj. u ovom slučaju, univokne teorije uzročnosti, Hol je na prvi pogled učinio da „mapa odgovara teritoriji“. Sada imamo teoriju, kako izgleda, koja po svojim semantičkim kriterijumima s pravom kaže da

sva tri tipa slučajeva uzročnosti jesu uzročnost, i isto tako s pravom kaže da ništa sem toga nije. Šta više, ta teorija daje obrazloženje i zašto smo ponekad u dilemi da li su slučajevi negativne uzročnosti zaista uzročnost. Te rasprave su često ekvivokacijski motivisane, i javljaju se kada se u kontekstu koji preferira uzročnost kao produkovanje pod nekim uzročnim lokucijama podrazumeva upravo ovaj drugi pojam – uzročnost kao zavisnost. Tada se taj slučaj koji se ima u vidu nalazi pred semantičkim kriterijumima koje ne prolazi i otuda negodovanje oko toga da on nije pravi slučaj uzročnosti.⁹ Ovo je eksplanatorni plus za teoriju – ne samo što rešava na teorijskom nivou neki problem, već i objašnjava zašto povodom tog problema postoje različite intuicije.

Ipak, postoji jedna velika briga, opet, u vezi sa adekvatnošću predložene teorije. Tu brigu prepoznaje i sâm Hol. Naime, problem predstavljaju takozvani *mešoviti* slučajevi. Uzročnim dualizmom obuhvatili smo sve tri grupe slučajeva koje su bile dijagnostički relevantne, makar kada su u pitanju problemi ranijih teorija. Manevrom disjunktivne liberalizacije uzročne teorije, koja je onda u ekstenzionalnom smislu rezultirala unijom slučajeva koje oba pojma uzroka mogu obuhvatiti, rešen je centralni problem do kojeg se još Luisovom analizom došlo: da se istoj relaciji pripiše i da je nužno intrinzična i da je ponekad i ekstrinzična.

Taj manevar se, pak, sada pokazuje nedovoljnim. Ako je moguće zamisliti slučaj koji je kombinacija negativne uzročnosti i redundantne uzročnosti – onda taj slučaj ne bi nikako mogao biti supsumiran ni pod jedan od dva pojma koja figuriraju u Holovoj teoriji. Loša vest – takvi slučajevi postoje. Još gora – intuitivno, ali i po kriterijumima koje smo ranije provizorno prihvatili kao liberalne kriterijume uzročnosti, ti slučajevi deluju kao primeri uzročnosti. U pitanju su redundantna prevencija i redundantna dvostruka prevencija.



Slika 5

Oznake iste kao na slici 1.

Zamislimo Boru koji je krenuo (c) samo tetki da odnese lek. Zamislimo, nadalje, nekog nemačkog vojnika koji kreće (d) da ga u tome spreči, ali biva ometen

⁹ Daleko manje naglašene su rasprave o slučajevima redundantne uzročnosti gde je kontekst naklonjen uzrokovanju kao zavisnosti. Izgleda da zaista po uticajem prirodnih nauka naše intuicije naginju kao ovom drugom pojmu uzrokovanja. Ipak, takvih ipak ima. U kontekstu ljudskih akcija (koji naginje zavisnosti) će se često uskratiti pohvala ili osuda nekome čija je akcija bila redundantna, s obrazloženjem da on nije uzrok stanja do kojeg je došlo.

u svojoj misiji od strane Bate, koji ga zamajava nekim svojim pričama (b). Da se ovaj scenario ovde završava ne bi bilo dileme da li je Bata jedan od uzroka što je tetka dobila lek (e).¹⁰ Ali ovde imamo i Anicu (a), koja je spremna da šarmira nemačkog vojnika u slučaju da Bata ne uspe u nameri da ga navede da odustane od misije (vid. sliku 5). Zahvaljujući Anici, izgubili smo uzročnu zavisnost između Batinog delovanja i tetkinog dobijanja leka. Na taj način, Batina akcija više nije uzrok ni u tom smislu, jer nije tačan kondicional: da nije bilo te akcije, tetka ne bi dobila lek; jer ipak bi, Anica bi sprečila vojnika da spreči Boru, i sve bi se završilo kao što jeste.

Problem je još očigledniji kada direktno uzmemo u obzir Anicu i njenu ulogu. Da li su njene *potencijalne* akcije takođe uzrok? Teorija, nažalost, ne pravi razliku između nje i Bate. Ni njegovo ni njeno delanje, nisu takvi da je tetkino dobijanje leka uzročno zavisno od njih. Da, može se odgovoriti, Batino delovanje povezano je sa zaustavljanjem vojnika koji je pretnja po uzročnu vezu između *c* i *e*. To je tačno, međutim, ta povezanost nije upotrebljiva za analizu. Uzročne zavisnosti, kao što smo videli, nema, a za uzrokovanje produkcijom neophodna je povezanost, postojanje procesa – a kao što se vidi na slici, ne postoji proces, ne postoji puna linija koja vodi od Batinih akcija do tetkinog dobijanja leka, po sredi je dvostruka prevencija. Dakle, što se uzročnog dualizma tiče, Bata i Anica nisu uzroci, i to s jednakim (teorijskim) razlozima.

Hol ovaj problem posmatra kao tehnički problem na kojem treba *još malo raditi*. Jedan od njegovih argumenata u prilog relaksiranijeg odnosa prema ovom problemu je i činjenica da su intuicije u ovim slučajevima prilično nestabilne (Hall, 2004, 271).¹¹

Dve jako važne poente. Prvo, to što su možda intuicije nestabilne i povodom pitanja da li je Bata uzrok, nije nužno problem, iz dva razloga: 1. može se smisliti primer u kojem je to ubedljivije, a za koji će teorija dati identičan odgovor; i 2. za teoriju je dovoljan problem što ne prepoznaje ni u naznakama asimetriju između Bate i Anice, a ta simetrija je i intuitivno vrlo jasna.

Druga poenta jedna je od centralnih tvrdnji ovog rada. Efektnost Holovog disjunktivnog manevara ovim je suštinski dovedena u pitanje. Taj manevar podrazumevao je da se mapa uzročnosti deli, i tome u prilog je argumentisano najvećim delom ovog rada, na tri dela, pritom gubeći iz vida mogućnost postajanja kombinovanih slučajeva. On je nemogućnost da uzročnost istovremeno bude i intrinzična i ekstrinzična relacija rešio diferencijacijom na dve relacije, a samu uzročnost definisao disjunktivno na tim relacijama (uzročnost *je*: zavisnost *ili* produkcija). Međutim, tu aporiju intrinzičnosti time je samo odložio, tj. samo ju je preneo na jednu drugu grupu slučajeva. Šta ćemo sa kombinovanim slučajevima? Opet nam se javlja identičan problem, možda u još zaoštrenijem obliku – da bi

¹⁰ Njegov doprinos prepoznajemo i intuitivno, ali i prema ponuđenoj teoriji. Dok je sama Borina akcija uzrok u oba smisla, i kao zavisnost i kao produkcija, Batina akcija je uzročnost samo u ovom prvom smislu. Svejedno, naše znanje o tome – da nije bilo Batinog delovanja, tetka ne bi dobila lek – dovoljno je da to bude legitiman uzročni faktor.

¹¹ U vezi sa detaljnim istraživanjem kombinovanih slučajeva vid. McDermot, 1995.

teorija bila adekvatna mora istovremeno zastupati intrinzičnost uzročnosti (zbog redundantne uzročnosti), zastupati ekstrinzičnost (zbog slučaja negativne) i zastupati istovremeno oboje – zbog kombinovanih slučajeva.

Iako filozofski vrlo vešto osmišljen, i uprkos njegovom eksplanatornom potencijalu, Holov uzročni dualizam kao svoj inherentan problem ima pomenute kombinovane slučajeve uzročnosti. Budući da se taj problem javlja u vezi sa samom osnovom, centralnom motivacijom i glavnim filozofskim manevrom ove teorije, izgledi da se on reši nekim tehničkim dodatkom teoriji *nisu* veliki.

Literatura

- Aronson, J. L. (1971). On the grammar of ‘cause’, *Synthese* 22 (3–4), 414–430.
- Beebe, H. (2004). Causing and Nothingness, u Collins et al, 2004, 291–308.
- Bigaj, T. (2012). Causation without Influence, *Erkenntnis*, 76 (1), 1–22.
- Collins, J., Hall, N. and Paul, L. (2004). eds. *Causation and Counterfactuals*. MIT Press.
- Dowe, P. (2010). Proportionality and omissions, *Analysis*, 70 (3), 446–451.
- Dowe, P. (2004). Causes are physically connected to their effects: Why preventers and omissions are not causes, u Hitchcock, 2004, 189–196.
- Dowe, P. (2000). *Physical Causation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Fair, D. (1979). Causation and the flow of energy, *Erkenntnis* 14 (3), 219–250.
- Hall, N. (2006). Philosophy of causation: blind alleys exposed; promising directions highlighted, *Philosophy Compass*, 1 (1), 86–94,
- Hall, N. (2004). Two concepts of causation, u Collins et al, 2004, 225–276.
- Hitchcock, C. (2004). ed. *Contemporary Debates in Philosophy of Science*, Blackwell.
- Kvart, I. (2001). Lewis’s ‘causation as influence’, *Australasian Journal of Philosophy*, 79 (3), 409–421.
- Lewis, K. D. (2000) Causation as Influence, *Journal of Philosophy*, 97 (4), 182–197. Preštampano u Collins et al, 2004, 75–106.
- Lewis, K. D. (1986a). *Philosophical Papers II*, Oxford: Oxford University Press.
- Lewis, K. D. (1986b). Postscripts to ‘Causation.’, u Lewis, 1986a, 172–213.
- Lewis, K. D. (1973a). *Counterfactuals*, Oxford, Blackwell.
- Lewis, K. D. (1973b). Causation, *Journal of Philosophy*, 70 (17), 556–567.
- Mackie, J. L. (1965). Causes and Conditions, *American Philosophical Quarterly*, 2, 245–264.
- McDermott, M. (1995). Redundant Causation, *British Journal for the Philosophy of Science*, 46, 523–544.
- Salmon, W. (1984). *Scientific Explanation and the Causal Structure of the World*, Princeton: Princeton University Press.
- Schaffer, J. (2000). Causation by disconnection, *Philosophy of Science*, 67 (2), 285–300.

Williamson, J. (2006). Causal Pluralism versus Epistemic Causality, *Philosophica*, 77 (1), 69–96.

Milan Z. Jovanović

A TWO CONCEPT VIEW OF CAUSATION: AN OLD PROBLEM FOR THE NEW THEORY

A central problem for the counterfactual theory of causation is set by so called cases of redundant causation. In order to deal with them, Ned Hall has offered a two concept view, which divides causation in two different concepts: dependence and production. In this way, thanks to this theoretical manoeuvre, the inner tension between the simultaneous requirements for intrinsicness and extrinsicness of causal relation seemed to be resolved. In this paper, I argue that this manoeuvre does not solve the problem it addresses, but only shifts it to a different set of causal cases. More precisely, by examining some well-known counterexamples to Hall's theory, I will try to show that we have structurally exactly the same problem with so called mixed cases, as we earlier have had with redundant cases of causation.

Key words: counterfactual theories of causation, causal pluralism, intrinsicness, redundant causation, causal process.